

the International Criminal Court < http://www.un.org/law/icc/statute/99_cort/preamble.htm. 11. Peacekeeper's Handbook / International Peace Academy New York. Oxford. Toronto. Sydney. Paris. Frankfurt: Pergamon Press, 1984. 12. William J. Durch. UN Temporary Executive Authority// The Evolution of UN Peacekeeping. Ed. by William J. Durch. MacMillan. 13. Harry Broer, Michael Emery. Civilian Police in United Nations Peacekeeping Operations. Draft. 14. United Nations Peace-Keeping. United Nations Department of Public Information. New York. DPI/1827 – August 1996.

Надійшла до редколегії 08.01.04

М.М. Хміль

ВИДИ ЗЛОВЖИВАНЬ ПРАВОМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Юридична практика на відміну від юридичної науки «не любить» оцінних понять, оскільки вони призводять до розбіжностей при тлумаченні, а отже, до різнобою у правозастосуванні. У цьому зв'язку ще давньоримські юристи застерігали, що «усяка дефініція зв'язана з ризиком» («*omnis defenitio in jure periculosa est*»).

Чинне законодавство України, присвячене питанням зловживання правом, унікальне тим, що у жодному з нормативно-правових актів узагалі не надано дефініції «зловживання правом». У той же час у багатьох з них сформульовані переліки діянь, що, на думку вітчизняного законодавця, є зловживаннями правом.¹ Крім того, у законодавстві України вже встановлено відповідальність за певні діяння, що по своїй суті є зловживаннями правом, однак до числа таких формально не віднесені.² Таким чином, сьогодні в Україні поняття та форми зловживання правом у переважній більшості випадків є оцінними поняттями.

Через відсутність ознак складу даного діяння у законодавстві неможливо визначити чіткий перелік меж здійснення суб'єктивного права, вихід за які буде свідчити про зловживання особою своїми правами.³ До сказаного варто також додати, що в законодавстві не передбачено конкретних мір юридичної відповідальності саме за недобросовісне здійснення належного особи права. Це, в свою чергу, призводить до того, що відсутність у законодавстві дефініції «зловживання правом», ознак цього явища, є причиною небажання судових органів виносити рішення, прямо зв'язані з застосуванням цього інституту.

¹ При пошуку нормативних актів по ключовому словосполученню «зловживання правом» у комп'ютерній базі з законодавства «Нормативні акти України» (WWW.NAU.KIEV.UA) видається інформація про те, що у 41-ому нормативно-правовому акті міститься це словосполучення.

² Наприклад, у Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за перевищення встановленої швидкості руху транспортного засобу.

³ Під межами здійснення суб'єктивного права розуміється галузевий різновид загальноправових стримуючих стимулів поведінкової активності, покликаних здійснити зовнішній упорядковуючий вплив на мотивацію, способи, засоби та характер використання, закладених у змісті суб'єктивного права можливостей [1, с.13].

Проте не вирішувати серйозні питання практичного характеру не можна, особливо в тих сферах, де діюче законодавство прямо зв'язує здійснене зловживання з необхідністю настання несприятливих правових наслідків.

Таким чином, дослідження проблеми зловживання правом у сучасній Україні є актуальним, оскільки вище сказане свідчить про неналежний рівень юридичної техніки в цій галузі, а також недостатньої науково-теоретичної розробки зазначеної проблеми.

Метою нашої статті є аналіз видів зловживання правом, передбачених у вітчизняному законодавстві.

Аналіз діючого законодавства про зловживання правом варто почати з законів, тому що вони мають вищу юридичну силу.

У ст.46 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р., № 2658–ХІІ встановлена заборона зловживання правом на інформацію. У цій статті перераховані види зловживань цим правом [2, с.45].¹

У Законі не приведена дефініція «зловживання правом на інформацію». Зі змісту ст.46 не ясно, чи є встановлений перелік зловживань вичерпним. Крім того, аналізуючи закон, запрошується висновок про те, що у ряді випадків (наприклад, при розголошенні відомостей, що складають державну таємницю) термін «зловживання правом» використовується для позначення інших правопорушень, а тому застосований законодавцем некоректно.

У Законах України «Про вибори народних депутатів України» від 24.09.1997 р. № 541/97 (п.14, ст.34) і «Про вибори Президента України» від 05.03.1999 р. № 474–ХІV (п.16, ст.33) передбачено, що зловживання правом на агітацію спричиняє юридичну відповідальність [3, с.29; 4, с.16].

Як і в попередньому випадку, у цих двох законах відсутня відповідна дефініція, тому це явище теж носить оцінний характер. Крім того, у цих законах не зазначено, які конкретно санкції можуть бути застосовані за зловживання правом агітації.

Цікавою особливістю ст. 60 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 р. № 422/96 є досить детальний опис одного з окремих випадків зловживання правом. Причому, описана форма зловживання відноситься до числа процесуальних різновидів цього явища.² Тут же встановлені санкції за це правопорушення. Одна з них є основною, а друга додат-

¹ До числа зловживань правом на інформацію ст. 46 Закону відносить: поширення інформації з метою повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини; поширення інформації, що стосується лікарської таємниці, грошових вкладів, прибутків від підприємницької діяльності, усиновлення (удочеріння), листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, крім випадків, передбачених законом [2, с.45].

² У ч.2 ст.60 даного Закону передбачено, що якщо має місце неодноразове направлення конституційного подання, конституційного звернення з того самого питання, що вже вирішувалось у Конституційному Суді України, то воно розглядається як зловживання правом. Конституційний Суд після ухвалення рішення про відмову у відкритті провадження по справі може прийняти рішення про стягнення із суб'єкта державного мита, розмір якого встановлений у законодавстві [5, с.39].

ковою. Це, у свою чергу, дозволяє Конституційному Суду України у своїй практиці застосовувати норми інституту зловживання правом, прямо керуючись положеннями законодавства.

Неодноразові направлення конституційного подання у Конституційний Суд з питань, що вже були предметом розгляду в цьому суді, названі ним завідомо необґрунтованими зверненнями, а, отже, є зловживаннями (п.2 параграфу 11 Регламенту Конституційного Суду України, утв. Рішенням Конституційного Суду 05.03.1997 р.).

У ч.2 ст.30 «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне страхування» від 14.01.1998 р. № 16/98 встановлена санкція за зловживання застрахованими особами своїми правами, однак ні однієї форми зловживання цими правами в даному законі не описано [6, с.25].

Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р. № 1550–III передбачена відповідальність за перевищення посадовими особами своїх повноважень у період надзвичайного стану [7, с.19]. Дане правопорушення є різновидом зловживання правом, хоча в законі немає про це спеціального застереження. У цьому випадку слід погодитися з думкою Ємельянова В.І. про те, що у певних випадках зміст терміна «зловживання» може бути встановлено з контексту закону [8, с.34].

Серед багатьох підзаконних нормативно-правових актів, у яких зачіпаються питання зловживання правом, особливо варто звернути увагу на Указ Президента України «Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 рр.» від 24.04.1998 р. № 367, Лист Національного банку України «Про зловживання при створенні і діяльності комерційних структур» від 03.12.97 р. №18–111/2066–8894, Постанову Пленуму Верховного суду України № 16 від 12.06.1998 р.

Розділ 1 «Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки» передбачає, що до числа форм корупційних діянь належать зловживання владою чи посадовим становищем, перевищення влади чи посадового становища, вчинені для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб. Тут же наводяться принципи, на основі яких повинна вестися боротьба з цими негативними явищами. Принципа неприпустимості зловживання правом у цьому переліку, на жаль, немає.

У Листі Національного банку України «Про зловживання при створенні і діяльності комерційних структур» зазначені окремі види зловживань у цій сфері і конкретні санкції за їхнє здійснення. До числа таких зловживань відносяться:

- 1) створення фіктивних юридичних осіб;
- 2) зловживання, вчинені нотаріусами при засвідченні копій документів, що представляються до банку (копій свідоцтв про державну реєстрацію, статутів, зразків підписів посадових осіб, що мають право розпоряджатися банківськими рахунками).

Особливістю цього листа є опис в ньому лише тих ситуацій, при яких можливі зловживання, а не їхньої суті. Це не випадково, оскільки правореалізаційна практика свідчить, що відмітною рисою таких зловживань є їхній латентний характер, оскільки особи, що користуються послугами банків і

нотаріусів, зацікавлені в прихованні зловживань, що мали місце¹. У п.25 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 16 від 12.06.1998 р. говориться про позбавлення батьківських прав за зловживання ними незалежно від наміру, ступеня тяжкості такого зловживання, характеру його суспільної небезпеки, що свідчить про недостатнє опрацювання цього документа.

У міжнародному праві словосполучення «зловживання правом» використовується досить часто, що знайшло своє відображення в багатьох міжнародно-правових актах. Однак у жодному з них дефініції «зловживання правом» немає.

Наприклад, у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнятою Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 29.11.1985 р., не міститься дефініції «зловживання владою». У ній визначено тільки коло осіб, що є жертвами таких зловживань, а також перераховані їхні види. Також вона містить заклик до держав включити у своє національне законодавство норми, забороняючи зловживання владою та засоби захисту жертв від подібних зловживань [10, с.241].

Загальною рисою низки міжнародно-правових документів є закріплення в них тези про неприпустимість зловживання судовими й іншими процедурами, зв'язаними з захистом порушених прав.² Зокрема, ст.3 Факультативного протоколу до Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права 16.12.1966 р.³ прямо вказує, що визнання інформації про порушення прав людини, яка надається в комітет з прав людини ООН, зловживанням правом на звертання здійснюється винятково за розсудом цього комітету [11, с.9].

Аналогічне правило зафіксовано у ст.27 Європейської конвенції про правах людини. Однак, крім цього правила, в ній встановлена заборона на прийняття скарг про порушення прав людини, якщо подання такої скарги є нічим іншим, як зловживанням правом на оскарження (п.2 ст.27 Конвенції) [12, с.23].

Після аналізу законодавства України про зловживання правом, напрошуються наступні висновки:

1. Норми, що стосуються зловживання правом, є як у законах, так і в підзаконних нормативно-правових актах.

2. Вони містяться в нормативно-правових актах різних галузей права, зокрема, господарському, кримінальному, міжнародно-правовому, шлюбно-сімейному законодавстві, законодавстві про вибори, а також нормативно-правових актах, присвячених правовому статусу засобів масової інформації.

3. З огляду на сучасні загальносвітові тенденції в розвитку законодавства, виправданним є чітке закріплення в законі дефініції «зловживання

¹ Норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за зловживання приватними нотаріусами своїми повноваженнями, за перші п'ять років дії нового Кримінального кодексу РФ практично не застосовувалися [9, с.4].

² Це правило також встановлено у п.1 ст.294 Конвенції ООН з морського права від 10.12.1982 р.

³ Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ратифіковано Постановою Верховної Ради Української РСР від 25.12.90 р., N 582-12.

правом»,¹ його ознак, а також конституційне оформлення принципу добросовісності здійснення права і неприпустимості зловживання їм.

4. Правореалізаційна практика, зокрема в сфері приватно-правових відносин, свідчить про необхідність теоретичної розробки та наступного впровадження в законодавство категорії «межі здійснення права».

5. Як санкцію за зловживання правом у законодавстві необхідно встановити відмову у захисті права у випадку, якщо судом встановлені всі ознаки зловживання правом, а особа, що зловживала ним, звертається до суду або інших компетентних органів з метою приведення до дії механізму державного примусу.

Також до мір несприятливих наслідків, що наступають за зловживання правом, повинно бути віднесено позбавлення користування правом, яким особа зловживала.

У цьому зв'язку слід особливо зазначити, що до числа найважливіших галузевих процесуальних принципів права повинний бути віднесений принцип відмовлення в праві на оскарження судового рішення у випадку, де оскарження є зловживанням правом.

6. Законодавча практика визнання конкретних діянь як зловживання правом (у першу чергу, у публічно-правових галузях права) є виправданою, оскільки зводить до мінімуму можливість судового розсуду, а, отже, і сваволі при кваліфікації того чи іншого діяння як такого.

Список літератури: 1. Поротикова О. А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом: Дис... канд. юрид. наук. Саратов, 2. Відомості Верховної Ради України. 1992. №48. Ст.650. 3. Відомості Верховної Ради України. 1997. №43. Ст.280. 4. Відомості Верховної Ради України. 1999. №14. Ст.81. 5. Відомості Верховної Ради України. 1996. №49. Ст.272. 6. Відомості Верховної Ради України. 1998. №23. Ст.121. 7. Відомості Верховної Ради України. 2000. №3. Ст.176. 8. Емельянов В.И. Понятие злоупотребления гражданскими правами // Законность. 2000. № 11. 9. Богатырев С.Г. Уголовная ответственность за злоупотребления полномочиями в сфере нотариальной и аудиторской деятельности: Автореф... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2002. 10. Сб. СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. М., 1989. 11. Відомості Верховної Ради України. 1991. №5. Ст.26. 12. Відомості Верховної Ради України. 1997. №40. Ст.263.

Надійшла до редакції 12.02.04

В.О. Миронова

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МИРУ І БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА

Міжнародні злочини являють собою найбільш небезпечні правопорушення, наносять значної шкоди інтересам світового співтовариства (загальному миру і міжнародній безпеці) і за здійснення яких встановлений особ-

¹ Як дефініція «зловживання правом» цілком може застосовуватись варіант, запропонований О.А. Поротіковою, яка вважає, що навмисна поведінка уповноваженої особи по здійсненню належного до неї права, пов'язана з порушенням меж здійснення цього права, що заподіює шкоду третім особам чи створює умови для настання шкідливих наслідків, повинне розглядатися судом як зловживання правом [1, с.14].